

A Zsigmond-téri Szentháromság-szobor.

Buda vára az 1686. évi fölmentő ostromban néptelen romhalmazzá lón. És a keresztény hadak véres győzelme után katonai, sztratégiai bázissá lett budai várban a romok között az idegenből csábított-csődített telepések szívós munkája vetette el a jövődő polgári, városi élet magvát. Azonban ezt a lassan induló, nehezen lendülő éledést is csakhamar halálos veszedelem fenyegette, amikor 1691-ben még télvíz idején meglepte, szinte megrohanta az alig ideszokott telepés lakosságot a pestisjárvány réme, amelynek halálhozó csiráit a déli végeken a török ellen harcoló hadsereg beteg katonái hurcolták Budavárának tövéhez. A halálos nyavalya ellen a budai vár katonai parancsnoksága, a kamarai igazgatóság és a városi tanács minden igénybevehető s célravezető óvintézkedést életbe léptetett. Azonban vesztégár, fertőtlenítés, idegenek ellenőrzése, bormérések korlátozása, fürdők bezárása, kicsapongások eltiltása dacára kivált a rácok lakta Tabánban a pestis tovább dúlt állandóan veszélyeztetve a várbeli lakosságot, amely a romok között naiv, de vallásos lelkiülettel minden egészségügyi intézkedésnél jobban bízott az Istenben, annak a segítségében, mert a közegészségellenes állapotok között fölbujrázott pestisjárványban bűneiért Isten büntetését látta.

Ez általánossá lett hiedelemnek ad hű kifejezést a várbeli jezsuiták évkönyvének 1691. évi történetét bevezető mondata: »Deus Optimus et Maximus, sed tamen ultor peccatorum voluit hoc anno morbo epidemico hanc visitare Civitatem...« Tehát a járvány égi büntetés, Isten bosszúállása, akinek a haragját különböző vallásos cselekedetekkel, böjtöléssel, imádsággal, litániázással, könyörgő processziókkal, kápolnák és szentszobrok emelésével gondolták kiengesztelni. A lakoságnak e vallásos fölfogását még inkább megerősítették és mélyítették Budának akkori egyházi s egyúttal szellemi vezetői: a jezsuiták is, akik önfeláldozólag gyógyítva-vígasztalva a betegeket, temetve az elhunytakat, céltudatosan irányították a megfélemlített lakoságnak Istent engesztelő cselekedeteit. Ez a vallásos fölfogás annyira gyökeret vert a szorongatott lakosság minden rétegének a lelkében, hogy végül a kamarai adminisztráció tanácsára 1691. december 9-én a budai városi magisztrátus decretumot intézett a város lakosságához, amelyben a pestisjárvány csökkentését már egy ízben tett fogadalmáért Isten kegyes kíméletességének tulajdonítván, a járvány további terjedésének enyhítése végett Istenhez fordulva újabb könyörüle-

tért bűnbánó engesztelésül naponkinti ájtatosságon kívül egy nyilvános Szentháromság-kőoszlop emelését határozta el és ennek létesítéséhez föl-szóllította a lakosságot anyagi áldozatkészségre, adakozásra.

E hatósági fölhívás nyomán az anyagi javakban éppen nem dúskáló lakosság csak szerényen adakozott a fogadalmi oszlopra, de a magisztrátus, amelynek tanácsosai között helyet foglalt *Venerio Ceresola* császári architektus is, bízva a lakosság további, ha szerény adakozásában is, elkészítette a fogadalmi oszlop tervrajzát és e tervrajz alapján 1692. szeptember 3-án *Bernhardo Feretti* kőfaragómesterral szerződést kötött a fogadalmi oszlop kőfaragási munkájára. Feretti vállalta a Szentháromság-oszlop összes kőfaragómunkálatainak 1693. husvétjáig való elvégzését 700 forintért, amely díjazásból Feretti 100 forintnyi összeget önkéntes adományként följánlott az emlékmű céljaira; határidőhöz kötött munkájának késlekedése esetén Feretti kötelezte magát a szobrok föllállításában esetleg akadályozott, de névtelen szobrásznak munkája bevégezéséig saját költségén való ellátására; aláírván a szerződést, Feretti még aznap, szeptember 3-án fölvette díjának első, 200 forintnyi részletét.

Az egykorú elszámolási jegyzék szerint a szerződéskötést követő napon, azaz 1692. szeptember 4-én *Johann Philip Preis* szobrász is fölvett 10 forintnyi összeget a szoboralap pénztárából. A homályos szereplésű Preis bizonyosan azonos a Feretti szerződésében névtelenül említett szobrásszal, aki más egykorú számadási följegyzések szerint 150 forintnyi készpénz és ellátás, lakás ellenében vállalkozott a Szentháromság-oszlop figurális részeinek, szobrainak az elkészítésére. Preis azonban csúfondárosan visszaélt a városi magisztrátus bizalmával, mert körülbelül háromhavi Budán való időzése alatt csak kocsmázott, dorbézolt, míg aztán titkon kereket oldott, szobrok helyett kocsmaszámlákat hagyván maga után, amelyeket a tanács volt kénytelen kiegyenlíteni. Preis eltűnésével, bár Feretti tovább dolgozott a kőfaragómunkán, az egész fogadalmi oszlop ügye válságba jutott.

Lassan Ferettinek és kőfaragólegényeinek a kőbányában való munkája is csökkent, sőt 1694. elején teljesen megfeneklett pénzhiány következtében. Ezt a válságot leginkább a jezsuiták fájlalták, akik értelmi szerzői lévén a fogadalmi oszlopnak, minden lehetőséget számításba vettek, hogy a polgárság, illetőleg a város fogadalmát valóra válthassa. A városi magisztrátus tehetetlenül állván a fogadalmi oszlop üres pénztárával szemben, a jezsuita superior siettetésére 1694. június 3-án újabb fogadalmi okiratot küldött a kamarai adminisztrációnak, amelyben különféle ájtatosságok, körmenetek és böjtölések megtartásával, más vallásúaknak, nem katolikusoknak a városból való kizárásával a város nevében újra ígéri a Szentháromság-oszlop emelését. Azonban a puszta ígéretnél most sem jutott tovább a magisztrátus. Közben szűnván a pestisjárvány ereje, a tanács már szinte napirendre tért a Szentháromság-oszlop fogadalmának a teljesítése fölött, amikor a jezsuiták szívós kitartása mozgalmat indított a városi lakosság körében, hogy az becsületesen teljesítse Istennek tett ünnepélyes fogadalmát. A hadi adókkal terhelt, nehéz viszonyok között élő polgárság erre 1697. január 25-én fölhívást intézett a vidék lakosságához, hogy az a pestisjárvány enyhülése s a török veszedelem múlása

felett való Isten iránti hálából anyagi hozzájárulásával tegye lehetővé a Szentháromság oszlopnak Buda várában való létesítését. Ha nem is lettek e fölhívásnak rövidesen érezhető eredményei, azonban a híre elhatott Bécsig, ahonnan újabb pénzforrások reménye csillámlott föl a jezsuiták közbenjárására.

A polgárság egységes megmozdulását a magisztrátus sem nézhette tovább ölbetett kézzel és 1697 február közepétől kezdve különböző munkakerők igénybevételével a nyár beálltaig állandóan takarította a Szentháromság-oszlop számára szánt teret és szállította el onnan még a várostrom idejéből ott heverő kötörmelékét. Áprilisban pedig a jezsuiták ösztönzésére maga Bösinger Ferenc Ignác budai polgármester megfordult Bécsben Kollonics Lipót kardinálisnál, kérve annak a támogatását a fogadalmi oszlop létrehozásához. Kollonics, aki állandóan támogatta a budai jezsuitákat pénzzel, élelemmel, egyházi ruhákkal, kegyzerekkel, relikviákkal, szentsír építésével, sőt egy Mária-szobor ajándékozásával is, élénk összeköttetésben lévén a jezsuiták budai superiorjával, Lintschinger Alajos páterrel és ennek révén már ismervén a fogadalmi oszlop vajúadását, bőkezűen ezer tallér adományt ígért Bösingernek a szobor céljaira. Amikor aztán a városi magisztrátus levélben köszönve kérte a kardinálistól az ígért adományt, Kollonics 1697. május 18-án kelt levelében a pénzüsszegnek megküldését »aus billichen ursachen« méltányos okokból elhalasztotta, jelentvén, hogy a budai jezsuita superior már mestert (bizonyosan szobrászt) is ajánlott neki, akit ő alkalmas időben felhasználhat majd. Telten telt az idő, de Kollonics adománya csak nem érkezett. Ezért a budai magisztrátus 1698. áprilisában — fogadalma értelmében kitiltván a horvátok lakta városrészből a kálvinistákat — újra levélben tapogatózva fordult Kollonichoz a kilátásba helyezett ezer tallér végett, mert a budai polgárság a szüntelen hadakozás és az ebből reá háramló elviselhetetlen adózás miatt képtelen a fogadalmi oszlop költségeinek előteremtésére. Kollonics május 3-án igen rövid levéllel válaszolt, amelyben lelkére köti a magisztrátus tagjainak, — »wollen aber vor izezt nur die portionen halber sich besorgen, und vor die Saulen mich sorgen lassen« — hogy ők csak gondoskodjanak egyelőre az adók behajtásáról, mert az oszlopról majd ő maga fog gondoskodni. Kollonics már ezúttal pénzüsszeg helyett szoborművet helyezett kilátásba.

A fogadalmi oszlop ügye további pénztelenség miatt ismét zátonyra futva szinte elcsendesedett, amikor 1699 nyarán a pestisjárvány újra felütvén fejét a budai várban, a kamarai adminisztráció sorok között dorgáló-rosszaló átirattal fordult szeptember 9-én a városi magisztrátushoz, hogy az mielőbb teljesítse a fogadalmát, mert az Isten most a tanács közönye miatt bünteti újra az egész várost járvánnyal; átiratában elrendelte a fogadalmi oszlopnak szánt tér rendbehozását és példaadás kedvéért a kamara adminisztrátora és tanácsosai is szekereiket átengedik e térrendező munka elvégzésére; továbbá elrendelte, hogy kivétel nélkül, mindenki tehetsége szerint adakozzék a fogadalmi oszlop céljaira s a magisztrátus foglalja pontos jegyzékbe az adakozók nevét és adományát, belevezetve a büntetéspénzekből eredő összegeket is. A tér rendbehozatala néhány héten belül megtörtént. És megindult az adakozás is, amelyhez jó példát

adott maga I. Lipót császár-király, aki szeptember 28-án 200 forintot adományozott a fogadalmi oszlopra, példáját követte később felesége, Eleonóra császár-királyné 75 forint, majd fiúk József főherceg 50 forint s végül Károly főherceg 25 forint adománnyal. Az uralkodóház bizonyosan Kollonics kardinális közbenjárására adakozott, akinek a nevével azonban nem találkozunk a Szentháromság-oszlop jötevőinek albumbeli névjegyzékében; pedig a jelek szerint ítéelve Kollonics volt már ezidőben a Szentháromság-oszlop legközvetlenebb pártfogója s legnagyobb adományozója.

A források némasága, hiányossága, vagy csak lappangása dacára is bizonyos, hogy Kollonics előszóval ígért, levélben újra vállalt és levélbelileg a szoborról való személyes gondoskodására módosított kötelezettségét nemsokára, valószínűleg még 1699 első felében váltotta valóra és pedig: egy Szentháromság-szoborcsoportnak ajándékozásával, amely szoborcsoportot közelebről meg nem határozható időben a városi tanács a városházának egyik helyiségében helyeztette el ideiglenesen. Mert alig hogy elkezdődött a jezsuiták épületszertartója és a városháza között levő tér rendezése a kamara utasítására, a városi tanácsnál 1699. szeptember 16-án Glöckner György szappanfőző azt kérelmezte, hogy a tanács adja neki bérbe a városházának azt a helyiségét, amelyben a Szentháromság-szobor van elhelyezve. Ezt a városházi helyiséget a tanács szeptember 25-én évi 25 forintnyi összegért két évi időtartamra Glöcknernek bérbe adván, szeptember 28-án utasította a városi árvaszámtartót, hogy az a bérbeadott városházi helyiségben levő Szentháromság-szobornak a jezsuiták templomába való áthelyezését eszközölje ki a jezsuiták superiorjánál, indító okul adván a szobor további sértetlen megőrzését egyfelől és hogy annak jelenlétében tartassanak a fogadalmazott ájtatosságok másfelől. A jezsuita superior helyet adván e kérelem teljesítésének, október 14-én reverzális ellenében átvette a Szentháromság-szobrot és azt a Nagyboldogasszony templomában a keresztelőmedence mellé helyeztette.

A Szentháromság szoborcsoport elkészültével, illetőleg ajándékba vételével az egész fogadalmi emlékmű a megvalósulás felé közeledett. Az adomány és büntetéspénzek szaporább jelentkezésével újra foglalkoztatták *Feretti* kőfaragómestert, aki novemberben 14 forintot kapott munkájáért. Természetesen az adományozott szoborral módosulhatott az egész emlékmű alaki kivitelezése is, ami aztán módosította *Feretti* kőfaragó készségének a fölhasználását is. Így az 1692-ben kötött szerződés túlhaladott álláspontot képviselven, *Ferettinek* a foglalkoztatása még körvonalaiban sem ismert az elszámolások szűkszavúsága folytán. 1700. májusában *Venerio Ceresola* helyettes polgármester, máskülönben építőmester irányítása mellett megkezdődött a fogadalmi emlékmű alapozása, majd a szükségelt kőfaragómunka elvégzése, amelyért *Feretti* június 2-án 30 forintot kapott. Végül a jezsuita superior szorgalmazására elkészült az alapköbe helyezendő emlékirat latin szövege s az alapköletétel ünnepélye július 8-ára tűzetett ki. Ismeretlen okból azonban csak augusztus 5-én ment végbe a Nagyboldogasszony templom előtt elterülő tér közepén az alapkö elhelyezése s egyházi megáldása, amelyet Széchenyi Pál kalocsai érsek végzett nagy ünnepélyességgel az egyházi, katonai s polgári hatóságok részvételével.

Sajna, az alapkö letétele után, bár adományok és büntetéspénzek eléggé gazdagították az emlékmű pénztárát, annak tovább építése ismét szünetelt. Az uralkodó család példájára adakozó katonai, hatósági s magán-személyek jámbor szándékú adományai mellett jellem- és korfestő színeket tartalmaznak a büntetés-, bírságpénzek háttérében lappangó események: így többek között Bóssinger polgármester a nála vendégségben vacsorázó Zaunack városi tanácsost véresre vevén 50 tallérnyi bírságot, kölcsönös sértegetésért Langeseckh ötvös 3 forintot és Schwartzinger szobrász 2 forintot, Rast kocsigyártó házasságtörő vétkeiért gyermekeit mérlegelve enyhítő ítélet szerint csak 100 forintot, Feretti kőfaragómester Vogl kőfaragómesterrel való viszályából kifolyólag 12 tallérnyi büntetéspénzt fizetett a fogadalmi oszlop javára. Feretti e pörös eljárás után elmaradt a Szentháromság-oszlop kőfaragómunkáitól és a számadások szerint *Konrad Vogl* kőfaragómester végezte a faragási munkát 1701—1703 folyamán *Ceresola* irányítása mellett.

Valószínűleg még *Ceresola* építőmester elgondolása alapján készült el a jezsuiták templomában ideiglenesen elhelyezett Szentháromság szoborcsoporthoz az egész fogadalmi oszlop új modellje is a jezsuiták buzdító irányítására 1705-ben, amely modellnek vázlatáért *Georg Falconer* festő ez évi november 20-án 8 forintot vett fel a szoboralapból. De ez a modell, ez a tervrajz sem kerülhetett a maga teljességében kivitelre, mert 1706. május 28-án a városi tanács a fogadalom sürgős teljesítését határozta el olyan megoldással, hogy a jezsuiták templomában őrzött Szentháromság-csoport kőszobrára a templom előtti téren megfelelő talapzatra állíttassék föl ideiglenesen addig, amíg a fogadalmazott emlékmű végleges alakot, teljes művészi kiképzést nyer; egyúttal a pünkösdre következő Szentháromság vasárnapjára tűzte ki a fogadalmi szobor leleplezését, azaz egyházi megáldását, külön hirdetményben közölvén az ünnepély sorrendjét. *Heinrich Bóssinger* festő részben befestvén, részben bearanyozván az emlékmű megfelelő részeit, az ideiglenesnek tervezett négyszögű talapzattal bíró Szentháromság-szoboremlék fölavatása tényleg megtörtént 1706. Szentháromság vasárnapján a jezsuiták évkönyvének tanúsága szerint.

Tizenöt esztendei változatos vajúdas eredményeképpen csonkán, mellékszobrok nélkül állott a fogadalmi emlékmű állandó intésül a budai lakosság számára, hogy az fogadalmas hálóját mielőbb méltóbb, művészibb, gazdagabb és tökéletesebb alkotással rója le az Istennek, aki már több ízben megmentette a várost a pestis veszedelmétől. A hevenyészett talapzatú szoboralkotást 1707. tavaszán két angyalpárral díszítették, amely angyalokat *Franz Josef Barbier* szobrász készítette április 13-án nyugtázott 30 forintnyi díjért. Ugyanez év májusának vége felé *Johann Höbbling* építőmester talapzatokat épített hozzá; a négy szobortalapzati kő kifaragását *Wolf Matzinger* kőfaragómester végezte június 30-án nyugtázott 12 forintnyi összegért. A négy szobortalapzatnak a főszoborcsoporthoz való hozzáépítéséből látszik, hogy, ha nem előbb, úgy valószínűleg 1707. júniusától 1709. júniusáig terjedő időben még mellékszobrok alakjaival bővült ez a fogadalmi emlék, amely föllállításától kezdve minden nyilvános egyházi s világi ünnepségnek a középpontjában állott.

Erre az emlékműre a budai lakosság oly föltétlen bizalommal és törhetetlen reménnyel tekintett, mint Mózesnek a pusztában vándorló népe a váltságul fölállított rézkígyóra. Amikor aztán 1709-ben újra megtámadta a pestis réme az újjáépülő Buda lakosait, a magisztrátus június 23-án a járvány ellen való óvintézkedések sorát azzal vezette be, hogy az Isten »büntető vesszeje csapásainak« enyhítésére a meglevő fogadalmi emléknél nagyobb és díszesebb Szentháromság-szoboremlék fölállítását határozta el és ebbeli határozatát esküszóval is megerősítette. E határozatban benne rejlett már ez ideiglenes fogadalmi emléknék a lebontása s eltávolítása is, hiszen ennek a helye lón kiszemelve a díszesebb új emlékmű számára. És megindulván a budai várban ma is fennálló Szentháromság-szoboremléknek az előmunkálatai, a budai városi tanács 1712. december 2-án hozott következő jegyzőkönyvbeli határozattal: »Denen Richtern und geschwornen in der Neustift wird die alte Heyl Dreyfaltigkeit Saullen angetragen und wohin zu transferiren geschänckhet« a régi Szentháromság-oszlopot Újlak előjáróságának ajándékozta.

Miként gondoskodott az újlaki előjáróság ez ajándékszobor átvételéről és mely évben állította fel azt Újlaknak akkor még Felsővásár-, később az emlékoszlopról Szentháromság-, majd 1900. óta Zsigmond-térnek nevezett területén, egykorú feljegyzések híján meg nem állapítható. Hogy azonban az újlaki előjáróság csakhamar fölállította e Szentháromság-szoboremléket az akkori Felsővásár-téren (Obere Markh plaz worauf die Wiener und Ofner strassen creüzweis zusamben laufen), hitelesen bizonyítja Buda városáról 1733-ban a budai Nottenstein-nyomdában készített első leíró, ma már könyvtári ritkaságszámba menő kalauz, amely érintve Neustift, Újlak fekvését (bestehet solche in zwey Haupt-Gassen, so auf den grossen Platz anweisen, wo auch ein der Heil. Dreyfaltigkeit erbaute Ehren-Saul stehet) említi már e Szentháromság-oszlopnak e helyen való fennállását. Ezt az első nyomtatott hírt-jelentést négy év mulva megerősíti s kiegészíti Bél Mátyás, monumentális latin művében Újlak futólagos vázolásánál azt írván, hogy e piacon finom művű »scito facta opere« Szentháromság-oszlop emelkedik.

Ez a Bél által finom munkájúnak, csinos kidolgozásúnak jellemzett Szentháromság-émlék idők folyamán számtalan javításon esett keresztül. Így már 1757-ben és 1762-ben a bécsi származású, Budán megtelepedett Matheus *Nöbauer* építőmester végez rajta javításokat. 1781-ben 465 forintnyi összköltségen alapos restaurálási munka folyik az egész fogadalmi emlékművön *Leonhard Weber* szobrász, *Franz Endl* kőfaragó, *Josef Mayrhofer* kőműves, *Josef Lasser* aranyozó és *Josef Scherawitz* festő — mind budai mester — közreműködésével. 1782-ben újra *Leonhard Weber* szobrász javítgat a szobrokon, míg 1783-ban *Scherawitz* festő végez rajta kisebb részletátfestést. 1800-ban *Josef Werner* lakkozó, *Johann Büning* és *Johann Schmidt* kőművesek dolgoznak a helyreállításán. 1812. folyamán pedig ugyancsak az említett *Johann Schmidt* és *Christian Vieszner* kőművesek javították és átfestését *Philip Niberlein* festő végezte. Mindezek a kisebb-nagyobb restaurálások csak javító, részleteket pótló, töredékeket kiegészítő, az egész emléket jókarbantartó s az emlékmű lényegét nem átalakító, nem módosító jelleggel történtek.

Ez a szobormű elajándékozása után száz esztendővel 1813 június 19-én Fauser Antal helybeli plébános és Piller Ferenc helybeli bíró egyúttal szoborgondnok gyűjtötte költségen renováltatott ismeretlen szobrász vagy kőfaragómester közreműködésével. Ugyancsak Piller bíró az időjárástól megviselt szoborművet 1819-ben e szoboralap terhére 138 forint 40 krajcár költségen ismét javíttatta meg nem nevezett mesterrel és festette *Philipp Niberlein* festő igénybevételével. Az 1822. évi újlaki kánoni vizsgálat újra javasolta nemcsak az egész szoborműnek, de az azt övező kőkorlátnak a javítását is, de e javasolt restaurálásnak a körülményeiről sem maradt fenn följegyzés, hacsak az 1824. év folyamán eszközölt restaurálás nem vezethető vissza erre a javasolt szándékra, amikor is *Maxim Knecht* kőfaragó sóskúti követ szállított 60 forint árán és 295 forintnyi kőfaragómunkát végzett rajta.

A 19. század derekán Budaújlak e terének és abba torkoló utcáinak a rendezése alkalmával e szoboremléknek forgalmi és esztétikai szempontból való eltolása, illetőleg a tér hosszanti tengelyében való centrális fekvésű elhelyezése válván szükségessé, az emlékmű régi vedlett talapzatának elejtésével újonnan tervezett talapzat kérdése foglalkoztatta Buda városának a tanácsát. Ez áthelyezési, restaurálási és talapzatmódosítási munkálatokra 1853. októberében két ajánlattal is kínálkozott a Pesten működő *Bartakovics József* akadémikus szobrász, aki a Szentháromság-szoborcsoport és a három régi mellékszobor alá új talapzatnak sóskúti kőből való készítését, a szobrok átjavítását, festését, aranyozását és a középső talapzat homlokoldalára szánt felirat vésését vállalta volna, azonban ajánlata ismeretlen okból ad acta került.

1856. március végén *Dotsch Pál* Pesten működő szobrász ajánlkozott a szoborcsoport renoválására, négy sarok gyámkő kapiteljének, a föliratnak és oldalornamenseknek kifaragására, a három régi mellékszobor átdolgozására s hiányzó részeinek a pótlására; a szoborcsoportot tartó középső talapzat frontális oldalára pedig oltárt tervezett, amely fölé vágott fülkében keresztet tartó angyal szobrát szánta. *Dotsch* írásbeli ajánlatával majdnem egyidejűleg *Eckerman Ferenc* kőfaragómester is tett ajánlatot ez átalakítási és javítási munkálatokra; azonban mindkettőnek az ajánlata szintén meddő aktasorsra jutott.

Ugyanez év május 17-én a Pesten lakó *Pozsányi Antal* szobrász pályázott írásbeli ajánlattal e műemléknek *Máltás Hugó* rajztanítótól készített tervrajz alapján való átalakítási és restaurálási munkálataira, aki megkapván a városi tanácstól a megbízást, 1856. szeptember 24-ére elkészült e Szentháromság-szoboremlék áthelyezésével, talapzatával és javításával. E munkálatnak a vaskerítéssel együtt 1800 forintot kitevő költségeit részben a szoboralap, részben a városi tanács fedezte. A régi Szentháromság-szoborcsoport és három mellékszobornak a kivételével, amelyeket *Pozsányi* szobrász (*reliquae statuae majores sunt antiquae, sed per Sculptorem in meliorem formam transmutatae*) alaposan átdolgozott és kiegészített, ez alkalommal került e műemlék mai helyére teljesen új alakot nyerve: ekkor készültek a főszoborcsoport és a mellékszobrok új talapzatai, továbbá a konzolos oltármenza és a homlokzati fülke *Immaculata*-szobra sóskúti kőből, az emléket övező kerítés vasból, környéke pedig befásított.

A Szentháromság-szobor modellvázlata.
Falconer G. festő 1705.

XXXVII. TÁBLA

A Szentháromság-szobor 1914-ben.

Az emlékmű ezidőbeli megújításának évszámát őrzi az ekkor belefagrott homlokzati alsó és felső felirat chronosticonja :

SANCTA TRINITAS VNVS DEVS
MISERERE NOBIS PECCATORIBVS

AVE REGINA PIA VIRGO PVRA
TVO POTENTI PATROCINIO NOS FOVE

1856. volt újjászületésének az éve s az ekkor nyert alakban, bár némileg megviselve áll fenn ma is a Zsigmond-téri Szentháromság-szobor-emlék. Az emlékmű egy egyenlőszárú kereszt alaprajzával rendelkező talapzaton áll. A keresztalak homlokoldali szárát lépcsős, konzolokon nyugvó oltármenza, míg a kétoldali s hátsó szárát egy-egy négyszögű postámens alkotja ; a postámenseken pedig jobbra Szent István magyar király, balra Szent Imre herceg és hátul Szent József szobra áll. E négy kiugró elül architektonikus, háromoldalt plasztikát hordozó tag két egymást keresztező tengelyének a közepén a mellékszobrokat magasságban jóval felülhaladó négyszögű hasábtalapzat sudárosodik. E középső négyoldalú főtalapzat sarkainak élei neoromán volutás fejű pilaszterekkel vannak letompítva, míg három oldalába csekély mélységű, síkhátterű, félköríves záródású fülkék vannak faragva ; a homlokzati, homorúra kifaragott, félkörívesen hornyolt fülkébe az Immaculata-szobra van illesztve, míg a fülke felett a Szentháromsághoz könyörgő és a fülke alatt a Szeplőtelen Szűzhez fohászoló latin szövegű chronosticon rejtő felirat van vésvé ; a többi három fülke üres és záródásuk felett neoromán stílusú, faragott, szimmetrikusan széthajló indájú levél-ornamens ékeskedik. A sarok-pilaszterekkel tompított, középfülkével tagolt, felirattal és levélornamentikával díszített talapzat sík tetejét négy sarkán a pilasztereknek megfelelően kiugró záró párkány fejezi be, amelyet a Szentháromság-szoborcsoport koronáz.

A neoromán modorban szerkesztett és díszített architektúrát annak szabályosan egyenes, lehiggadt vonalmenetével szemben barokk extázistól mozgalmasan megjelenő szentek szobrai övezik, amely szobrok közül csak a frontálisan elhelyezett Immaculatának klassziko-román formákkal jellemzett, nyugalmas szoboralakja illeszkedik szervesen a vele egykorú, postámensül felhasznált kőarchitektúra szellemébe. A Szentháromság-csoport több darab kőből faragott szobortömbje teljesen elszigetelt jelenséggént emelkedik és barokk formarendszerén kívül semmi sem köti össze az alatta álló, vele egykorú szentek szobraival, amelyek a 19. század derekán divatozó nyilvános emlékszobrok allegorikus mellékalakjainak hatása alatt elhelyezve csak üres dekoráció statisztika szerepében ödöngenek a főszoborcsoport körül, illetőleg az alatt, elvesztvén tartalmi kapcsolatukat a főszoborcsoporttal. Eredetileg más volt a beállításuk, helyzetük, rendeltetésük, amint azt a Falconer-féle 1705-ben készült vázlat mutatja : e vázlatból világosan megállapítható ez emlék Szentháromság-csoport-

jának és Szent István király szobrának a vázlatbeli megfelelő szobrokkal való azonossága. E vázlat bizonyoságra, hogy az 1699. év folyamán bizonyosan Kollonics adományából a város birtokába jutott Szentháromság-csoporthoz készült e vázlat modellje, amelyre akkor István király, Sebestyén, Rókus, Xaveri Ferenc szentek, felettük Immaculata álló s ez alatt Szent Rozália fekvő szobrát tervezte Ceresola architektus, akit e tartalmi program elkészítésénél a budai jezsuiták inspiráltak, mert hiszen a szoborleplezés alkalmával 1706-ban a jezsuiták évkönyve világosan vallja, hogy a Szentháromság-szoboremlék »hortatu tamen, et directione Budensis Societatis«, azaz a budai Jézus Társasága buzdítására s irányítására mellett létesült.

Az 1705. évi modellből a Szentháromságnak akkor már készen levő szoborcsoportján és a vázlatra jellegzetesen odavetett István magyar király alakján kívül más szent alakja nem öltött szobortestet. A városi tanács által 1706-ban hirtelen elrendelt szoborleplezésre elejtve a nagyköltségű s nagyszabású modellt, csak egy négyszögletes talapzat készült a Szentháromság szoborcsoport alá, amely mellé 1707-ben *Hölbling* építőmester tervezett és *Matzinger* kőfaragó faragott négy mellékszobor alá való postámenst. A körülmények egybevetéséből bizonyos, hogy a modellen feltüntetett szentek helyett Szent István kivételével Szent Imre s Szent József került csak kivételre, bizonyosan a postámensek elkészülte után való időben. Az a körülmény viszont, hogy a két magyar nemzeti férfiszent mellé Szent Józsefre, Jézus nevelőatyjára esett a választás harmadik szoborul, e mellékszobrok készülésének közelebbi idejét határozza meg. A jezsuiták annaleseiből ismeretes ugyanis, hogy 1689-ben a budai Szent József-hegy »intuitu serenissimi Regis Hungariae Josephi primi«. József koronaörökös védszentjének tiszteletére emelt Szent József-kápolnától kapta nevét. Tudván azt is, hogy a koronaörökös József 50 forinttal adakozott e fogadalmi emlékre, világos, hogy a városi tanács vagy más mecénás loyálisból e két nemzeti szent mellé az akkor már uralkodó József égbeli patrónusának a szobrát csináltatta meg, ami nem következett volna be, ha e szobrokat József († 1711.) halála után készítik; amint nem készítették el Lipót császár-király védszentjének, Szent Lipótnak a szobrát sem, lévén már az uralkodó, aki pedig 200 forintot adományozott ez emlékre, halott († 1705.) a fogadalmi emlékmű föllállítása idején. Ha pedig 1712. után, tehát már Újlakon készültek volna e szobrok, akkor Károly császár-királynak a védszentjét borromei Szent Károlyt kellett volna kifaragtatnia az újlaki előjáróságnak, hiszen az akkor uralkodó III. Károly főherceg korában szintén adakozott e szoborra. Tehát bizonyos, hogy e három mellékszobor legkésőbb 1707. június és 1709. június között készült, mert ez időpont után új fogadalmi emlék állítását határozván el, a pestistől ismét megtámadott város minden erejét új fogadalma teljesítésére összpontosította, nem törődve többé a lebontásra szánt régi emlékekkel.

Hogy az újlaki előjáróság 1712-ben a főszoborcsoportot és csak e három mellékszobrot kapta ajándékba a budai tanácstól, az emlékmű talapzatával együtt, bizonyoságra a budai újlaki plébánia kézirati *Protocol*uma s a restauráló szobrászok árajánlatainak a szövegei, amelyekben mindig csak a főszoborcsoportra, a három mellékszoborra s a talapzat-komplexumra történik hivatkozás.

Az Újlakra jutott főszoborcsoportnak és a mellékszobroknak a plasztikai egybevetéséből, — bár e szobroknak, főleg Szent Imre s Szent József szobrainak barokk formaalakítása, ráncvetése a gyakori javító faragások, átdolgozások nyomán lágyabbra símult, enyhébb tőrődéssé kopott, — látszik, hogy a főszoborcsoport is más, a mellékszobrok is más szobrász alkotása. A mellékszobrok közül Szent József fejlett ábrázolási típusa s István király meg Imre herceg magyar nemzeti szentek még tapogatózó ábrázolása között a látszólagos különbség nem elegendő bizonyosságra, hogy Szent József szobrának más volna az alkotója, mint első királyunk és fia szobrainak, vagy hogy Szent József szobra újabb keletű volna István és Imre szentek szobrainál. Szent József bibliai ruházatú alakja egy hosszú fejlődés szülte, művészi gyakorlat szentesítette ábrázolási típus, míg István király és Imre herceg történeti alakjának jellemzéséhez szükségelt nemzeti habitusa különböző, inkább német-osztrák elemekből csirázó fejedelmi, udvari costumenek kezdetleges formája. Úgy látszik, mintha a szobrász a magyar királyok Mausoleumát lapozgatta volna és Szent István király szobrához I. Ferdinánd rézmetszetű képétől vett volna ihletet: jelmezük, testtartásuk, mozdulatuk szoros rokonságra vall. A három mellékszobor így valószínűleg egy szobrász műve, míg a Szentháromság szoborcsoport plasztikai s technikai fölfogásánál fogva más gondolkozású szobrászra vall. Viszont az a tény, hogy a főszoborcsoportnak és a három mellékszobornak az anyaga azonos budavidéki homokkő, bizonyosság amellett, hogy úgy a főszoborcsoport, mint a mellékszobrok helybeli szobrász vagy szobrászok alkotásai. De egyetlen szobrász neve sem állapítható meg okirati hitelességgel e szobrok szerzőjéül, a források némasága miatt. És el kell ejtenünk e szobroknál *Feretti* kőfaragómester szoborszerzőségét is, amelyhez őt 1692. évi szerződésének a téves magyarázata juttatta: ő csak kőfaragómunkát végzett és a mellékszobrok készülése idején már ez emlék kőfaragómunkálataiban sem vett részt. A főszoborcsoport szerzőjének a megállapításánál teljes homályban állunk, mivel a Kollonics-féle levelek nem említenek szobrásznevet és azt sem tudjuk, hogy a budai jezsuita superior melyik szobrászt ajánlotta Kollonics figyelmébe. A főszoborcsoportról csak annyi a hiteles értesülésünk, hogy az már 1699-ben a városháza egyik bolt helyiségében volt elraktározva. A főszoborcsoport szobrászának a nevére nehezedő homályt csak a Kollonics-levéltár átkutatása oszlatná el. A tőlünk ismert székesfővárosi levéltári számadások viszont csak *Barbier* szobrász nevét őrizték meg, aki az első Szentháromság-szoboremlékhez két angyalpárt faragott.

Bár sem az ismeretlen helyre került vagy elkallódott angyalpárokat, sem *Barbier* más szoborművét nem ismerjük, amelyik stíluskritikai alapul szolgálhatna e három mellékszobor szerzőjének a megállapításánál, mégis ismerve a helyi viszonyokat, nem gondolhatunk idegenből meghívott mester, szobrász közreműködésére, szerzőségére. Bár Budának a 18. század küszöbén már elegendő kőfaragója van, de *Preis* szobrásznak botrányba fulladt vendégszereplése idején csak két szobrászról van némi tudomásunk, akik Budán tartózkodtak. Az egyik *Johann Ludwig Erdinger*, akiről csak annyi ismeretes, hogy 1692. április 29-én lett budai polgár, 1693. április 13-án feleségül vette özv. Pösöcker Éva Zsuzsannát és házat

is bírt a budai várban; különben ködbe vész alakja. A másik a salzburgi származású *Thomas Schwartzinger*, aki már 1689-ben lón Budán polgárrá és itt házasodott 1696. szeptemberében, 1697-ben a budai vár Bécsi-utcájában (Wienergasse No. 184.) házat vett, amely Erdingeré volt; meghalt 1707. április 27-én 47 éves korában; holta után Landtrachtinger I. G. festő vette meg házat; munkássága eddig teljesen ismeretlen. A századfordulón még egy harmadik szobrász homályos alakja tűnik föl *Johann Georg (Millner) Müller* személyében, aki 1700. február 21-én feleségül vette özv. Ziegler Anna Reginát, akitől 1701. januárjában János Gáspár nevű fia született; munkássága ismeretlen; özvegyéről 1710-ig van hírünk. E homályos szobrászokon kívül a századfordulón aligha volt más állandó szobrásza Budának mindaddig, amíg a fiatal *Franz Josef (Barbier) Barbier* szobrász itt meg nem telepedett, ami valószínűleg legkésőbb 1705. elején történhetett meg. Ez év június 8-án ugyanis Barbier a várban házasságot kötött Kapperger Rozina hajadonnal; e házasságából született egyik leánykáját, Juliannát 1706. májusában, másik Mária Anna nevű leánykáját pedig 1710. júliusában temette a ferenciek temetőjébe. Közben 1707-ben a várbeli Zsidó-utcában házat vett, amely csak özvegyének 1711. áprilisában történt holta után cserélt gazdát. Ez adatokból világos, hogy Barbier állandó lakos volt Buda várában egészen 1771. január 4-én 35 éves korában bekövetkezett haláláig, amikor ő is az itteni ferenciek temetőjében talált nyugvóhelyet. Munkássága, munkái a városháza erkélyén 1707. nyarán polgárjog illetve fejében eszközölt dekoratív munkája kivételével eddig ismeretlenek ugyan, de az a körülmény, hogy, amikor 1710-ben *Hölbling* építőmester elkészítette a második, ma is fennálló budavári Szentháromság-szoboremlék tervrajzát, akkor a városi magisztrátus *Konrad Vogl* kőfaragómestert bízta meg annak kőfaragómunkálataival és viszont *Barbier* szobrászra bízta a szobrok elkészítését, bizonyoság róla, hogy képességei érettek voltak ilyen nagyarányú feladat megoldására. És csak közbejött halála akadályozta meg őt e szoborsorozat elkészítésében. Ha tehát a városi tanács őt elég alkalmasnak találta a méreteiben és művészi értékben is nagyszerű, második fogadalmi emlék plasztikájának a megalkotására, miért mellőzték volna — bárki is csináltatta e szobrokat — *Barbier* szobrászi képességét a kisebb méretű s egyszerűbb, első Szentháromság-szoboremlék szobrászi munkálatainál, amelyhez különben az egykorú számadás szerint és sajátkezű nyugtája szerint is 1707. tavaszán két angyalpárt készített *Barbier*. Amíg tehát hiteles adatokkal a kutatás föl nem fedez, vagy meg nem állapít újabb mestert vagy mestereket e három mellékszobor szerzőjéül, addig állhat a föltevésünk, hogy az újlaki Szentháromság-szoboremlék három mellékszobrának *Franz Josef Barbier* a szobrásza.

Máskülönben minden jel azt látszik vallani, hogy *Barbier*rel egyidőben más szobrász nem tartózkodott Budán és csak az ő holta után 1711. áprilisban vetődik ide Pozsonyból *Jacob Wiedemann* (Witteman) szobrász, aki alkudozásba lépett a második Szentháromság-émlék plasztikájára nézve, aki azonban már néhány heti itt tartózkodása után járványtól pusztult el 1711. május 1-én a vizivárosi Aranyhajó-fogadóban. Ezután sincs tudomásunk más szobrásznak itten való megtelepedéséről, mert a városi tanács ugyanez év szeptemberében már a Kismartonban dolgozó *Philipp Ungleich*

szobrással tárgyalt a második fogadalmi emlék plasztikájáról, akivel aztán megegyezve szerződést is kötött. Ungleich e nagy feladathoz magával hozta sógorát, a kismartoni születésű *Anton Hörger* fiatal szobrászt is, aki Ungleich távoztával állandó lakosa lett Budának, élete végéig. De sem Wiedemann, sem Ungleich vendégszereplése, sem pedig Hörger munkássága nem hozható viszonylatba e mellékszobrok szerzőségével.

A reánk maradt szoborcsoport és három mellékszobor kőanyagának megfelelő zárt kompozíciójával, egy nézetre szánt reliefszerű beállításával, gazdag formaváltozatának kiváló technikai készségű megmunkálásával jóval az átlagon felül emelkedett szobrász vagy szobrászok közreműködését érezteti, akiknek artisztikus munkateljesítményét esztétikai vizsgálódásnál ma hátrányosan befolyásolja e régi szobrok igen megviselt állapota s nem mindig értelmesen-gondosan eszközölt kiegészítő restaurálása. A mellékszobrok közül, amelyek mind háttal, elnagyolt kidolgozású háttal voltak szánva a középső talapzat magasodó sudarához, Szent István és Szent Imre szobrai helytelenül az emlékmű frontális irányába fordítva állanak, ami homlokzatnézetből a két nagyméretű barokkszobor és a fülkébe helyezett kisméretű újabbkori Mária-szobor között kellemetlen disszonanciát okoz úgy arány, mint stílus ellentét tekintetében és ami oldal- és hátnézetből e szoboralakok hátának elnagyolt megmunkálása miatt sivárulhat a szemlélőre s árt az emlékmű összhangjának. Ez idő szerint más hiányok is rútitják e szentek szobrait: az Atyaisten jobbkeze, Krisztus jobbkeze, homloka s koponyarésze, Szent István áttört mívű barokk koronája s jogaras jobbkarja letörve, hasonlóképen letört Imre hercegnek eredetileg talán liliomot és csak később alkalmazott kardot tartó jobbja és Szent Józsefnek liliomszálat tartó balkeze. És lemálóban a homlokzati latin fölírat felső szövege is, hogy ne is szóljunk az architektúrájának és az összes szobroknak utóbbi években lehetetlen színű befestéséről, melyet 1934. folyamán szerencsés eredménnyel eltávolítottak, amiáltal a kövek természetes színükben egységesen hatnak.

Bár e szobrok eredetileg gazdagabb, mozgalmasabb barokk architekturájú művészi egység részeiül szánva ma kissé vérszegényen hatnak a neoromán stílusú építészeti talapzaton, mégis művészettörténeti jelentőségük tagadhatatlan azért, mert ezzel a Szentháromság-emlékkel honosul meg először Budán az a szobortípus, amelynek gazdag változatú virágzása szinte általánossá lett a 18. század folyamán városaink és községeink piacain, terein egyfelől, mert Buda város történetének egy korszaka s éppen legnehezebb, városalapító korszaka és e korszakban itt megtelepedett vagy megfordult mesterek működése tapad az időjárástól megtépzott, javításoktól megvedlett szobrokhoz másfelől. A török korszakban megbénult szobrászati kultúránk újjáéledésének első hajtásai e szobrok, amelyeknek barokk formavilágát idegenből származott mesterek művészi készsége érlelte, de tartalmukban nemzeti szentek megjelenítésével már honi szellem jelentkezik. És a romjaiból újjáépülő Buda város telepés lakosságának, vezetőinek szellemi életére alapvetően jellemző, hogy vallásos fogadalmuk teljesítésére, lelki szükségletük kielégítésére — ha bécsi példa hatása alatt is — művészi alkotásban nyilvánuló megoldást kerestek és találtak a Szentháromság-emlékben, amelynek megóvása kulturális kötelesség.

E szobrok restaurálása, jókarbantartása, vagy megfelelően új, hű másolatokkal való pótlása annál is inkább kötelessége a régi műemlékekben szinte szegény székesfővárosnak, mert amikor a budai városi tanács és a lakosság nem találta eléggé méltóknak, eléggé művészeknek és pompázóknak e szoborcsoportot és a mellékszobrokat fogadalma hűséges kifejezéseül, — bár a tudós *Bél* is, aki már Újlakon szegényes környezetben szemlélte ezeket, mégis finom kivitelűeknek, tehát a kor művészi fölfogásához megfelelőeknek találta, — költséget nem kímélve, új emlékmű föllállításáról gondoskodott. Ezzel a lakosság és a tanács hitet tett becsületességéről, áldozatkészségéről, tanúságot tett haladott művészi ízléséről, amelynek első megnyilatkozása mintegy szárnypróbálgatása a budaújlaki befejezetlenül maradt Szentháromság-szoboremlék. De jó példát is nyújtott, mert Pest városa budai mintára hasonlóképen cselekedett, amikor az első Szentháromság-oszlopot eladta Baja városának és helyébe nagyszerűbbet emeltetett. Ez a megszüerkült emlékmű: nyitott könyv a városalapító budai lakosság szellemi életének, műveltségi állapotának a megismerésére; az akkori lelkeség hű tükré, az akkori tömeglélek és vezető szellem hamisítatlan kifejezője. Valóban itt *saxa loquuntur*.

SCHOEN ARNOLD

Forrásaim: Buda város tanácsülési jegyzőkönyvei: 1691. febr. 20., márc. 31., ápr. 4., dec. 9.; 1692. jún. 15., júl. 13., aug. 23., szept. 3.; 1694. máj. 28.; 1697. jan. 25., febr. 14.; 1698. ápr. 7.; 1699. szept. 16., 23., 25., 28.; nov. 4.; 1700. márc. 15., ápr. 28., máj. 24., aug. 4., szept. 10.; 1701. máj. 27.; 1703. febr. 5.; 1706. máj. 28.; 1711. jún. 9., 10.; 1712. dec. 2. — Budai tanácsíratok 1695—1700. — Templom-számadások. A budai Szentháromság-szobrok. 36—39. doboz. — Zaiger über das Neüstüfft 1702. — *Matricula civium Budensium* I. köt. — Budai tanácsí mutató 3356. Dep. 581/1856. 4. — Budai levéltár 331/856. Bp. Szföv. Levéltár.

Budai Szentháromság-szobor albuma. Kézirat. Bp. Szföv. Múzeum.

Acta Jesuit. Colleg. Budensis irregistrata. Fasc. 1—3. M. K. Orsz. Levéltár.

Matricula Copulat. és Matricula Defunct. Kézirat. Budavári koronázótemplom plébánia.

Historia Societatis Jesu Budae . . . 1686 . . . 1736. Kézirat. — Miller J. E. F.: *Historiographia . . . Ecclesiarum . . . Colossorum . . . in . . . Civitate Budensi . . .* Kézirat. — Podhradzky J.: *Historia Diplomatica Urbis Budensis et Pesthiensis.* Kézirat. M. Nemzeti Múzeum.

Protocollum Exemptae Parochialis Ecclesiae et Parochiae Neo-Budensis . . . Kézirat. — *Historia Parochiae Neo-Budensis . . .* Kézirat. Budaújlaki r. kat. plébánia.

Schmall Lajos: *Budapest közterein álló vallásos jellegű szobrok leírása és története 1900.* Kézirat. Bp. Szföv. Városi Könyvtár.

Neu aus seinem Stein-Hauffen aufwachsendes Ofen oder kurtze Beschreibung wie diese Königliche Hungarische freye Haupt Stadt in jetzigen Zeiten bestehe . . . Ofen 1733. Nottenstein.

Bel Mathias: *Notitia Hungariae Novae . . . Tomus III. Viennae MDCCXXXVII.* (1737) 454. old.

Miller J. E. F.: *Epitome vicissitudinum . . . de Urbe Budensi.* Budae, Landerer (1760).

Budapest egyházi monumentumai. Budapest, Hunyadi Mátyás int. (Évszám és szerző nélkül.)

Palóczy Edgár: *Budapest legrégebb szobráról.* Pesti Hírlap 1913. júl 11.

Budapest legrégebb szobrai. Az Ujság 1914. máj. 17.

Gárdonyi Albert: *Buda város közigazgatása . . . a XVII. század végén.* Századok 1916.

Schoen Arnold: *A budavári Szentháromság-szoboremlék.* Bpest, 1918.

Szokolay Antal: *A Budapest-újlaki róm. kath. egyház évkönyvei I.* Budapest, 1926.